

grajaš tudi, če si može, ki žele ohraniti krepko telo, privoščijo ljubezen s korintskim dekletom?" Str. 164 (IV 17, 443 D) τῷ ὄντι τὰ οἰκεῖα εἰς θέμενον „dela to, kar mu pripada“. Točenje: „ima v resnici vsako stvar na svojem mestu“ Str. 319 (IX 12, 589 B) τὰ ἡμέρα τρέφων niso mišljene „krotke mladice“, ampak „živalski mladiči“; in tudi izraz „skrbi za vse dele duše“ je dodan preizgodaj, ker se besede πάντων κηδόμενος še vedno nanašajo na prisposodbo iz živinoreje.

Vendar so vse našete pripombe le obrobne poglobitve, saj ne zadevajo bistva, ampak le odtenke, in ne zmanjšujejo dela, ki ga je Košar opravil vestno, zanesljivo in poglobljeno. O poglobljenosti pričajo tudi izčrpne opombe na koncu knjige, ki obsegajo več kot 80 strani. V njih prevajalec razlaga številne podrobnosti o aluzijah na zgodovinske dogodke, mitološke zgodbe, pesniške citate, obenem pa tudi pojasnjuje filozofski smisel posameznih strokovnih izrazov in interpretira miselni tok diskusije. V teh opombah (njih pretežni del se, kot prevajalec sam pripominja, naslanja na komentar graškega profesorja Karla Vretska k prevodu Platonove Države v znani zbirki Reclam) najdemo popisana cela poglavja iz grške kulturne zgodovine (npr. o položaju ženske, o vlogi družine, o vrednotenju golote). Škoda le, da ni prevajalec tudi sam napisal uvodne študije (kot uvod je prevedeno besedilo beograjskega profesorja Veljka Korača), ki bi lahko dala celotnemu delu veliko bolj osebni nadih. Obžalujemo lahko tudi, da prevajalec ni svojega prevoda ob robu ali ob vrhu ali ob dnu strani opremil z navedbami strani po Stephanovi izdaji, po kateri se Platonovi teksti že stoletja citirajo v strokovni literaturi: tako bi postal njegov prevod veliko preglednejši in priročenjši, uporabnejša bi bila njegova vrednost pri študiju in pri strokovnem delu.

Ne glede na vse navedene pomanjkljivosti pa pomeni Košarjev prevod uspešen pionirski podvig, prvo, odločilno etapo v presajanju velikih antičkih politoloških besedil v slovenščino. Želeti je, da bi temu prevodu sledila še vrsta drugih pomembnih besedil, ki so nastala kot odmev na Državo — poleg Platonovega lastnega korektiva, ki ga je napisal v svojem zadnjem delu, v Zakonih, še zlasti Aristotelova Politika, Ciceronova Republika, Avguštinova Božja država.

K. Gantar, Ljubljana.

R. R. BOLGAR, *Classical Influences on European Culture A. D. 1500—1700*, Cambridge University Press 1976, pp. XVIII + 383 + 16 plates, 8°

Vlijanieto na klasičното nasledstvo vrz evropskata kulturna često, bilo predmet na naučni isleduvaňa, no sè ušte ostanuvaat nerascvetlени straniци. P. P. Bolgar, profesor na Univerzitetot vo Kembriч, даде знатен придонес за нивното расветлување. Покрај студијата *The Classical Heritage and Its Beneficiaries*, издадена во 1954. во Kembрич, препечатена во 1958. год., која во последно време стана неопходен прирачник за оваа материја, авторот има голема заслуга што на оваа тема, заедно со L. P. Wilkinson, организира две меѓународни конференции во Kings College, Cambridge: првата во 1969. год. на тема *Classical Influences on European Culture A. D. 500—1500*, а во 1971. год. веќе излезе под истиот наслов зборник на прочитаните реферати и втората во 1974. на тема *Classical Influences on European Culture A. D. 1500—1700*. Прикажуваната книга претставува *Acta* од втората конференција, држана во април 1974. год.

На издавачот P. P. Bolgar му е признато дека располага со огромна ерудиција, каква е неопходна за да може човек да заплива во вака длабови и широко води. Тој исто така досега повеќе пати покажал ретка способност за синтезирање на резултати од оваа опширна област. Таква синтеза со длабоко проникнување во суштината на предметот претставува и неговиот uvod во оваа книга (стр. 1—30), каде што се подробно анализирани и поврзани 27 реферати, изнесени на спомнатата конференција.

Од предговорот на L. P. Wilkinson (стр. V—VI) јасно се гледа дека организаторите се свесни за некои пропусти, пред сè незастапеноста на целокупната материја од класичното наследство што укажала во овој период влијание vrz

европската култура. При тоа се истакнува дека науката нарочно била елиминирана од дискусијата на оваа конференција.

Книгата е поделена на два нееднакви дела. Првиот (стр. 33—64) е посветен на основните инструменти за проучување на хуманизмот во Европа, а имено: библиографија, каталози и изданија на хуманистички трудови (D. Hay), Новолатинската сатира и *Satira Menippea* (J. Jsewijn) и составување на антологија од ренесансни латински стихови (Spragrow).

Вториот и главниот дел (стр. 65—354), каде што се третира класичното влијание врз различни области од европската култура, според предметите е разделен во четири подраздела: А. Прилог на хуманистите кон литературата, В. Хуманизам и религија, С. Хуманизам и политичката мисла и Д. Прилог на хуманистите кон применетата и фина уметност.

Посебно место, помеѓу првиот и вториот дел, ѝ е дадено на статијата од С. Vasoli, каде што се истакнува дека италијанските хуманисти од XIV и XV век (Петрарка, Бруни, Вала) ги набележале главните теми над кои продолжиле да работат нивните следбеници од XVI и XVII век, а имено: вредноста на јасниот израз и творечкиот гениј, реформа на религијата и политичка слобода.

Во подразделот А, кој опфаќа 9 статии, прво се истакнува (I. D. McFarlane, W. Ong) како хуманистите полихистори (Текстор, Цвингер, Еразмо и др.) започнувале со собирање на зборови, епитети, идиоматски изрази, поетски фигури и др. од класичните автори (*copia verborum*) и одделно на мисли, мудри изреки, анекдоти, мотиви и историски настани со етичка содржина (*copia rerum*). Така во XVI в. се јавуваат антологии, речници и разни збирки на екстракти од класичните автори. Тие послужиле како широки авенији, по кои доаѓало класичното влијание и проникнувало во сите пори од европскиот културен живот.

Потоа се проследува мислата како биле приспособени и употребени класичните извори. Хуманистите научиле успешно да го имитираат начинот на пишување на одделни книжевни родови. Така Еразмо Ротердамски врз основа на грчки извори ја составил *Похвалата на глупоста*, еден недостиген парадоксен енкомион.

Од двајца автори (Screech, Coleman) е нагласено дека не може да се разбере еден текст од XVI в. ако човек не ги знае класичните алузии. Тоа е особено јасно илустрирано во статијата од Колеман за Монтењ на стиховите: *табу автор*.

Повеќето статии и од овој подраздел се однесуваат за новолатинската поезија, посебно за елегјата (W. Ludwig), за имитирањето на Тибул, Пропертиј, Овидиј; Лукан во критиката на XVI и XVII в. (H. Dörrie); поетиката, реториката и логиката во ренесансниот критицизам (W. S. Howell); хуманизмот и дијалектиката (L. Jardine) и од *Ciceronianus* до Монтењ (M. M. Phillips).

В. Следните 7 статии (на E. F. Rice, J. B. Trapp, A. H. T. Levi, D. Baker-Smith, J.-C. Margolin, O. F. Schalk и R. H. Popkin) се посветени на проблемот за хуманизмот и религијата.

Додека хуманизмот од крајот на XV в., заснован на *Devotio moderna*, го сметал христијанскиот живот како подготовка за задгробниот, хуманистите од XVI в. се свртуваат кон патристичката литература. Во лицето на црковните оци тие го наоѓаат остварен идеалот на Петрарка: *docta pietas*, кон која се стремеле и самите тие. Хуманистите сакале да им дадат на своите современици знаења од класичната епоха, но бидејќи живееле во христијанска средина, настојувале прво да го помират христијанството со класичната култура. Образец за тоа нашле кај црковните оци, мнозина од кои биле поети, ретори и пријатели на класичната мудрост. Кога по прогласувањето на христијанството од цар Константин за државна религија почнало да се гледа со презир на паганската антика, црковните оци Василиј Кесариски, Григориј Богослов и др. имале големи тешкотии да ги убедат своите современици за да прифатат нешто и од културата на претхристијанска Грција и Рим. Sandys во своето дело *A History of Classical Scholarship II*, Cambridge 1908, p. 130s., го отфрлил делото на Еразмо за црковните оци. На конференцијата во King's College, меѓутоа, на ова прашање му се посветува големо внимание. Во статиите на споменатите автори се потцртува христијанскиот природ кон „паганските“ студии. Се истакнува дека

во уводот кон Оригена Еразмо Ротердамски посејал семе за возможна интеграција на класичниот и христијанскиот поглед.

Бидејќи во средниот век имало теолози кои ја занемарувале активната волја, хуманистите од XVI в., по зборовите на Е. F. Rice, ги употребувале црковните оци како полемички стапчиња со кои ги биле схоластиците за нивниот сув интелектуализам, бедна емоционалност и отсуство на милосрдност. Еразмо Ротердамски нагласувал дека најдобра форма на христијанство имало во првите векови од н.е. Податоци за првобитното христијанско општество црпеме од Библијата и делата на црковните оци. Но за да разбереме што ни кажуваат овие книги, треба да го знаеме грчкиот и латинскиот. Додека Петрарка создал хуманизам како пропагатор на речистоста и мудроста на старата философија во служба на другите религиозни погледи, Еразмо создал метод којшто може да се примени на целото наследство — и христијанско и класично.

Во лицето на Сократ и Сенека хуманистите гледале претхристијански светители, а во други класични автори (Платон, Кикерон) — не само извор на знаења, ами и прирачници за морал. Сам Еразмо ја идентифицирал философијата со етиката, како Сократ. Во статијата Еразмо, првите езуити и класиците Леви нагласува дека езуитите не се спротивставувале на Еразмовата програма за класично образование, но сепак престанале да го канонизираат Сократа.

Марголин одбележува дека во годините на Еразмовиот ентузијазам (1520—23) Платон „е свет философ“, „Мојсеј атински — кој зборува со срце и душа“, дека е „божествен како и неговиот учител“. Едно лице од Религиозниот баптизам на Еразмо вели „свети Сократе, моли се за нас“. За Шпањолоцот Хуан Вивес Сократ бил свет и возвишен извор на грчката мисла, моралист и реформатор, учител на мислата и акцијата.

Baker-Smith во статијата Хуан Вивес и *Somnium Scipionis* истакнува дека примарна црта на хуманизмот во неговата креативна снага била верата во регенаритвната сила на класичните студии. Марголин нагласува дека Х. Вивес бил одушевен од енциклопедскиот интерес на Стагиранецот и на неговите ученици, за кои ниеден предмет и ниедна област за иследување не им била туѓа. Големите и учен педагог Аристотел знаел мајсторски да поучува. Тој се служел извонредно економично со зборови, изработил формули. Авторот на *Organon*, кој го проучил човечкиот јазик од троен аспект: граматички, реторски и дијалектички и ја откривал врската меѓу зборовите и предметите („le signifiant“ и „signifié“ му пружил на Вивес модел на дијалектичка мисла). Тој го отфрлил латинскиот Аристотел на схоластиците и му се обратил на грчкиот, оригиналниот Аристотел.

Schalk во статијата за улогата на митологијата кај Лопе де Вега и Калдерон третира религиозно-митолошки мотиви од чисто литературен аспект, а Поркин ги иследува причините за појава и развој на религиозниот скептицизам.

С. Три интересни статии (на J. H. Whitfield, A La Penna и J. V. H. Weber) се посветени на хуманизмот и политичката мисла (Од Ливиј до Тацит, Да се живее под тиранија и Критика на Аристотеловата Политика), каде што се истакнува дека хуманистите — или повеќето од нив, — по углед на атинските и римските автори се застапувале за политичка слобода.

D. Во последните четири статии (на G. Oesterreich, N. Dakos, T. Budensieg и A. Blunt) се расправа за хуманистичкиот прилог кон применетата и фина уметност.

Така организаторот на конференцијата и издавачот на книгава Р. Болгар го проследил Хуманизмот на XVI и XVII в. од разни аспекти низ три основни фази: а. изнесување на видело на класичното наследство, б. асимилирање на тоа наследство од ренесансната култура и с. употреба на наученото класично наследство и создавање на нешто ново. Разгледани се и детално се анализирани општите принципи на Хуманизмот и Ренесансата, со посебен осврт на прашањето како се тие принципи применети од одделни хуманисти (италијански, шпански, француски, холандски, англиски, швајцарски, германски). Општата културна ориентација и позадина се комбинирани кај секој автор со философските,

научните и теолошките гледишта, кои имаат тенденција да ги надминат националните, религиозните и философските, дури и професионалните граници.

На крајот книгата е снабдена со подробен и перфектно изработен индекс, кој содржи и податоци што не се наоѓаат во книгата.

По однос на композицијата и техничката страна на оваа книга може да се зборува само со суперлативи. Но по однос на содржината треба да се забележи еден сериозен недостаток. Содржината на книгата, која се однесува само на западноевропските хуманисти, не одговара на широкиот наслов *Класични влијанија врз европската култура*. Во својата прва работа *Classical Heritage and Its Beneficiaries* Болгар оддели простор и внимание и на југоисточна Европа, меѓутоа овде сите статии се однесуваат само на западна Европа. Навистина Хуманизмот, како културно движење се појави и доживеа полн расцвет на Запад, но не може да се одрече дека и во југоисточна Европа продолжило да делува директно класично влијание во сите области на културниот живот. И на Исток во ова време имало личности кои можат да се мерат со најистакнатите западни хуманисти. *Jsewijn* и *Sparrow* само периферно ги спомнуваат хрватските латинисти од Далмација. Ке беше, меѓутоа, сосема умесно на оваа меѓународна конференција ними да им се посветеше и специјална студија од компетентен научник, каков што е нашиот славеник В. Гортав.

Воопшто не е спомната ни Грција од XVI и XVII в. Зарем навистина овде нема што да се одбележи? Во својот предговор (стр. VII) Болгар искажува жалење што грчкиот колега *Geanakopoulos* го повлекол својот реферат за раните хуманистички студии на патриската. Познато е дека грчки преселници разбудиле на Запад интерес за црковните оци и за класичногрчките автори. Директниот контакт со овие автори во Грција, речиси, никогаш и не бил прекинат. И во XVI в. во Грција имало образовани луѓе кои црпеле знаење од класичните извори. Еден од најпознатите меѓу нив е Дамаскин Студит. Бидејќи на Запад не е познат овој балкански хуманист од XVI в. (ако беше познат, сигурно ќе беше и спомнат на Конференцијата во King's College), сметам за потребно да укажам овде на некои од неговите карактеристични особености.

Полихистор од рангот на Еразмо Ротердамски, Дамаскин Студит се стремел кон истиот идеал: здружување на речитоста со образовната побожност како и неговите современици на Запад. Тој пишувал проповеди (*sermones*) и сатири, книжевни родови што биле во употреба во XVI в. (автор е на зборникот од дидактички проповеди *Thesaurus* и на сатирата *Komoidialogos... kata arkhieron*). Пишува религиозни стихови кои по метарот напомуваат на лирските песни од Фокилид. Како Текстор, Цвингер и др. собира мисли и интересни текстови од класичните автори и од нив ги составува збирките *Фисиолог* и *Предзнаци за дожд и ветар според ѕвездите и месечината*. Во своите црковни проповеди, напоени и со класичен дух, тој се застапува за религиозен препород при што акцентот го фрла на активната човечка волја. Црпе материјал и инспирација од двоен извор — патриската и класичните автори. Како мнозина негови современици-хуманисти (Бекон, Монтењ, Кочановски и др. кои пишувале на латински и говорен јазик: англиски, француски, полски), Д. Ст. се служел со два јазика: во своите научни и историски списи со византиски и старогрчки, а во проповедите на народот му се обрќал на говорен јазик. Неговиот зборник на проповеди одиграл голема просветна улога кај балканските словенски и несловенски народи за време на турскиот период. Навистина ќе беше сосема опортуно активност на овој хуманист да биде одбележана на конференцијата во King's College и во оваа убава публикација.